

оточенням. Можливо, саме ця ініціативність і активність в пошуку справедливості перетворювали солдатку в одну з найбільш «просунутих» серед сучасників «правозахисниць», бо солдатські дружини частіше представниць інших станів подавали прохання владі, зверталися з викладом своїх претензій безпосередньо до імператора, брали участь у великій бюрократичній листуванні і численних судових позовах [4].

Отже, для жінки ця трансформація в солдатку приводила до особистої трагедії, прирікала на злидні та безправ'я, позбавляла сімейного щастя та традиційного способу життя. Ймовірно, материнські почуття і прагнення захистити свою сім'ю виявлялися у жінок сильніше станових забобонів і соціальних обмежень. Тому солдаткам доводилося проявляти наполегливість у захисті прав своїх законних і незаконних дітей, домагаючись нерідко успіху в своїх позовах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Канторович Я. А. Законы о женщинах (сборник всех постановлений действующего законодательства, относящихся до лиц женского пола) / Я. А. Канторович. – С.-Пб., Издание Я. А. Канторовича, 1899. – 272 с.
2. Познанский Б. Воспоминания о рекрутчине по прежнему порядку / Б. Познанский // Киевская старина. – 1889. – №11. – С. 236–255.
3. Щербинин П. П. О чем плакала солдатка / П. П. Щербинин // Гендерные исследования. – Вып. VI. Харьковский центр гендерных исследований. – Харьков, 2001. – С. 210–215.
4. Щербинин П. П. Солдатские жены в XVIII – начале XX в.: опыт реконструкции социального статуса, правового положения, социокультурного облика, поведения и настроений / П. П. Щербинин. URL: <https://journals.openedition.org/pipss/493>

Пустишева Вікторія Олександрівна
магістрантка історичного факультету,

Житомирський державний університет ім. І. Франка

Виникнення карцерної системи у Франції в середині XIX ст.

Благодійна діяльність та система її функціонування завжди була важливою ланкою розвиненого громадянського суспільства. Адже в кожній державі, незважаючи на рівень її розвитку, є наявними верстви суспільства, котрі потребують допомоги. На жаль, дуже часто держава полишає ці питання на різноманітні благодійні організації або просто небайдуже населення. Хіба благодійна підтримка знедоленого населення не справа держави? Питання досі відкрите. Найгіршим є те, що в сучасному суспільстві, в умовах війни, тероризму, глобальних катастроф – кількість населення, котре потребує допомоги збільшується. Тому важливим питанням є вивчення благодійної діяльності і ефективна організація цієї системи.

Питанням благодійної діяльності і зокрема «Карцерної системи у Франції в XIX столітті» займалося багато дослідників. Зокрема, Горілій А. Т. у своїй праці «Історія соціальної роботи в Україні» хоч і досліджує благодійність не Європи, проте дуже ґрунтовно охарактеризовує загальні аспекти розвитку благодійності, порівнюючи її в різні періоди розвитку, з різними країнами [1]. Попович Г. М. в праці «Історія

соціальної роботи в Україні і за рубежом» вже більш докладно аналізує та порівнює відмінності в системі благодійності, як в Україні так і закордоном. Пояснює чому ці дві системи так відмінні та що на це вплинуло [3]. Тому, як бачимо, тема є надзвичайно актуальною і обов'язково потребує ретельного вивчення.

Під впливом об'єктивних обставин, в умовах широкого розвитку соціального законодавства, з ускладнення соціальних проблем змінюється характер соціальної практики. До XIX ст. людство накопичило достатньо прийомів і засобів, що дозволяють надавати ефективну допомогу окремим категоріям населення, виходячи із специфіки цих категорій. Так складаються особливі способи допомоги, наприклад, для жебраків існувала відкрита і закрита система допомоги. Що стосується жебрацтва, то по відношенню до цієї категорії в європейському суспільстві був накопичений найбільший досвід допомоги. Амплітуда відношення до постаті жебрака змінювалася від абсолютного прийняття як необхідного члена суспільства, до усвідомлення не тільки економічних, медичних, а й етичних наслідків існування цієї категорії людей. Протягом XVI – XIX ст. в європейських державах застосовуються різні форми і методи допомоги [2, с. 112].

Після того як церква перестає займати своє вирішальне місце в благодійній діяльності суспільства на принципах християнського милосердя, турбота про жебраків стає обов'язковим завданням міського самоврядування. Найжорстокіші заходи по боротьбі з жебрацтвом не мали успіху, і суспільство було змушене шукати інші більш ефективні методи вирішення даної проблеми. В Англії та в інших протестантських державах створюються виправні робітні будинки; у Франції – госпіталі для чоловіків, жінок і дітей, які теж виявилися не надто вдалим варіантом вирішення проблеми. У той же час в релігійних колах Англії та Франції розвивалося переконання, що політика ізоляції не є виходом, необхідне духовне виховання дітей бідноти з одночасним навчанням рахунку і письму, що послужило поштовхом для розвитку «безкоштовних шкіл для бідних» [1, с. 22–23]. Ця діяльність вимагала вже не просто діяльної участі «з вірою в душі», але певної підготовленості, знань і умінь.

Змінюється ставлення до процесу допомоги в аспекті її змісту. Завдяки поширенню психологічних ідей, в суспільстві відбувається зміщення акцентів. Потрібно не лише допомагати, але й навчити людину допомагати самій собі. В цілому практика державної допомоги набуває закінченого, системного виду, що виражається і в формуванні соціального законодавства, і в оформленні соціальної політики як сфери діяльності держав. Скликання першого загальноамериканського конгресу по соціальному забезпеченню в 1874 р. – доказ вищесказаного. На зміну традиційним церковним системам допомоги – парафіяльній і монастирській, приходять нові, які засновують нецерковні суб'єкти. До середини XIX ст. в суспільстві сформувалася так звана «карцерна» система благодійності, яка будувалася на принципах спеціалізації типів установ піклування відповідно до категорії клієнтів допомоги. Багато в чому ця система ще зберігала організаційні принципи тюремних каральних процедур, але вона виступала альтернативою практиці ізоляції, тому що надавала своїм ув'язненим певну свободу. В рамках «карцерної» системи принцип безумовної ізоляції від суспільства вже не дотримується в повній мірі, а принцип отримання користі передбачає не тільки використання дешевої робочої сили, але може поєднуватися з співчуттям і наданням необхідної допомоги [2, с. 120]. У рамках цієї системи допомога стає спеціалізованою, більш адресною та ефективною. Найбільш активно ця система розвивалася у Франції, Великобританії та Німеччині. Карцерна система вирішувала цілий ряд комплексних

завдань (захист, виправлення, навчання, професійну освіту, виховання), що передбачало наявність фахівців різного профілю і підготовки, а це ставило на порядок денний проблему кадрового забезпечення соціальної сфери.

Таким чином, в епоху Просвітництва стає ясно, що хоча в піклуванні убогих і немає ніякої матеріальної (раціональної) необхідності, проте, благодійність є першим і абсолютним обов'язком суспільства, нічим не обумовленим, так як саме вона – умова його існування. Забуваючи і не піклуючись про незаможних і убогих, суспільство тим самим прирікає себе на самознищення. Як наслідок виникало питання про форми благодійності та ролі держави в цьому процесі. Так, в публіцистиці XVIII ст. виникає ціла дискусія. Одна точка зору полягала в тому, що державний контроль за благодійними установами є громадський обов'язок; згідно з іншою точкою зору громадський обов'язок – це обов'язок суспільної людини, а не самого суспільства. Іншими словами, в основі теорії благодійності повинен лежати психологічний і моральний аналіз природи співчуття, солідарності, жалості, а не визначення договірних зобов'язань у соціальній групі. В такому розумінні благодійність це особистий зв'язок, що з'єднує людину з суспільством [4, с. 89].

Століття Просвітництва, як уже зазначалося вище, підвело ризику під існуванням практики ізоляції, довівши її неспроможність. Підсумком стало зародження так званої «карцерної» системи благодійності, багато в чому яка перенесла тюремні каральні процедури в суспільну практику. Проте, карцерна система, яка охопила найбільш знедолені верстви населення, виконувала роль соціального амортизатора, маючи на меті підтримку рівноваги в суспільстві. Звужується в рамках даної системи і кількість об'єктів соціального піклування: з їх числа виключаються здорові бідняки, здатні вільно продавати свою робочу силу на ринку праці.

Іншими словами, «карцерна» система вже не вдає із себе ізолятор в його чистому вигляді: це ціла мережа благодійних закладів, що надають спеціалізовану допомогу нужденним. У цю мережу входять сиротинці, благодійні школи, школи для дорослих, безкоштовні лікарні, богадільні і т.п. Об'єктами соціальної допомоги стають діти-сироти, діти, які мають фізичні та розумові вади розвитку, невиліковно хворі, самотні люди похилого віку та ін.

У Франції вже в першій половині XIX ст. були створені спеціальні колонії для бідних, безпритульних та бродячих дітей (в 1840 р. була відкрита колонія Петі-Бур), будинки милосердя і благодійні заклади для молодих злочинців. У Франції створювалися виправні колонії для неповнолітніх. Зразком стала відкрита в грудні 1840 р. виправна колонія для неповнолітніх злочинців в Меттре, поєднувала в собі притулок, тюрму, школу, майстерню і армійський полк [3, с. 34]. Ув'язнені були розділені на невеликі ієрархічно організовані групи, кожен мав свій номер і навчався азам військових вправ; щодня перевірялася чистота приміщень, щотижня проводився огляд одягу, тричі в день – перекличка), «майстерні» (з начальниками і старшими майстрами, що забезпечували регулярність роботи й відповідальними за навчання наймолодших в'язнів), «школи» (кожен день один або півтора години уроків). У Меттре особливе місце відводилося вихователям, які поєднували в собі відразу кілька функцій – суддів, вчителів, майстрів, «офіцерів» і «батьків», стаючи в деякому роді «фахівцями з формування дитячої поведінки». Вихователі контролювали 9–10 годин щоденної роботи (ремісничої або сільськогосподарської), керували фізичними вправами, військовою підготовкою, стежили за підйомом вранці і своєчасним відходом до сну, змушували дітей робити гімнастику, стежили за чистотою, були присутні при митті дітей.

Тоді ж, в середині XIX ст., були створені установи для покинутих або убогих дітей, сирітські притулки (найбільший – Нехоф), заклади для підмайстрів («Дім» в Нансі) і «заводи – монастирі». Прикладом останніх можуть служити заводи в Тарарі для малолітніх робітниць, що надходили туди в тринадцятирічному віці, довгі роки жили в ув'язненні і виходили до зовнішнього світу тільки під наглядом. Дівчата отримували не зарплатню, а премії за старанність та ентузіазм, якими могли скористатися лише при виході з монастиря [1, с. 56].

Особливе місце в «карцерної» системі піклування зайняли заклади для малолітніх дітей: ясла і дитячі сади, створені перш за все для найбільш вразливих верств населення. Ясла стали новим типом благодійних закладів і вперше виникли в середині 1840-х рр. у Франції, в Парижі. Ясла, призначені для дітей нижчих класів суспільства, повинні були замінити дитині – матір і оберекти його від шкідливих умов життя серед злиднів. Уже в 1855 р. мережу ясел у Франції складалася з 400 закладів.

Другим типом благодійних закладів стали денні притулки, метою яких стало забезпечення нагляду за дітьми, чий батьки працювали. Один з перших таких притулків з'явився в 1780 р. в Штейнгалі (Франція) з ініціативи місцевого священика Оберліна. Він найняв за свій рахунок кімнату, куди збирав залишених батьками дітей (в основному дівчаток), причому старші з них навчалися в'язання та шиття. Незабаром подібні заклади з'явилися в Німеччині. Надалі денні притулки, що отримали назву «дитячих садків», отримали велике поширення в європейських країнах [5, с. 192–194].

Отже, «карцерна» система, яка прийшла на зміну системі ізоляції, теж зобов'язана була забезпечити громадянський спокій в суспільстві. В рамках цієї системи працездатні бідняки повинні працювати на заводах і фабриках, приносячи користь суспільству, однак повністю «вільно» розпоряджатися власним життям не могли. Невиліковно хворі і позбавлені розуму зобов'язані перебувати в лікарнях і клініках, діти в притулках, благодійних школах і колоніях; самотні, немічні люди похилого віку – в богодільнях; бандити в тюрмах. Безперервне функціонування подібної системи забезпечували адміністративний і караючий апарат (служба правосуддя, поліція, армія і, нарешті, благодійні товариства). Співчуття і покарання переплелися тут в вельми суперечливий симбіоз. Суперечливість полягала в тому, що інститути «карцерної» системи, покликані надавати необхідну допомогу нужденним, протидіяли реальній соціалізації людини, визначаючи їй певне місце в ієрархічній становій системі і перешкоджаючи розвитку громадської мобільності в суспільстві.

Список використаних джерел і літератури:

1. Горілий А. Т. Історія соціальної роботи в Україні / А. Т. Горілий. – Тернопіль : ТАНГ, 2001. – 68 с.
2. Кузьмин К. В. История социальной работы за рубежом и в России / К. В. Кузьмин, Б. А. Сутырин. – М. : Академический проект, Екатеринбург : Деловая книга, 2002. – 480 с.
3. Попович Г. М. Історія соціальної роботи в Україні і за рубежом : [навч.-метод. посіб.] / Г. М. Попович. – Ужгород : Гражда, 2000. – 143 с.
4. Тетерский С. В. Введение в социальную работу : [учеб. пособие] / С. В. Тетерский. – М. : Академический проект, 2001. – 496 с.
5. Фирсов М. В. Теория социальной работы : [учеб. пособие] / М. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 432 с.

Види покарання за часів правління Марії I Тюдор

Марія Тюдор (1516–1558 рр.) – перша, хоча і не найзнаменитіша королева з династії Тюдорів. Її коротке правління випало на переломний момент в історії Англії, коли для відновлення фінансового господарства країни, доведеного до занепаду реформами Генріха VIII і Едуарда VI, потрібно було проведення негайних і жорстких заходів та покарань.

Вивченням історії Європи XVI ст., у тому числі й правління Марії I Тюдор, займалися багато науковців. Вагоме місце дослідження періоду правління Марії I посідає у працях таких великих істориків, як Ст. Доуел, К. Холл, Г. Стабс, У. Тайлер, Ю. Соусова [5]. Види покарань, що застосовувались у період правління Марії Тюдор, вивчали Н. Басовська [1], К. Еріксон [2], І. Казаков [3], В. Штокмар [6] та Б. Тененбаум [5].

Незважаючи на величезну кількість досліджень в зарубіжній історіографії, вітчизняною історичною наукою досліджено далеко не всі аспекти покарань за порушення закону в часи правління Марії I Тюдор. Цим і зумовлена актуальність даного дослідження.

Мета статті – дослідження усіх видів покарань, які застосовувала Марія I Тюдор в період свого правління Англією у першій половині XVI ст.

Марія Тюдор – королева Англії з 1553 р., що правила на рубежі між Середньовіччям та раннім Новим часом. На правлінні Марії історія Тюдорів не закінчилася, проте, ця жінка зробила приголомшливий зигзаг, відмовившись від політики батька та повернувши у несподівану для всіх сторону – сторону контрреформації.

Вся справа в тому, що для династії Тюдорів в цілому характерна підтримка раннього капіталізму і реформації, при цьому підтримка розумна, без крайнощів. І звичайно ж, суперництво з Іспанією та Францією. При Марії ж все було навпаки – вона, по суті, намагалася «зупинити час», піднявши прапор контрреформації [1, с. 22].

Такого роду політику можна намагатися здійснити виключно прямим насильством. До цього вдалася Марія, яка увійшла в історію з моторошним прізвиськом Марія Тюдор – Кривава.

Посівши трон, Марія перейшла до переслідування та масових страт протестантів. Багато з них було спалено на вогнищах, а велика кількість інших опинилися в тюрмах або у засланні [1, с. 69].

Проте, отримане нею прізвисько «Кривава» досить переоцінено, адже за її правління було страчено близько 350 людей, при тому, як за правління Генріха VIII була страчено 72 000 тисячі людей, а за її сестри Єлизавети – 89 000 тисяч. Тобто, «Кровава Мері» знищила в 250 разів менше людей, ніж її батько, та в 310 разів менше, ніж її сестра. При Марії I страчували лише протестантів, що були представниками еліти, таких як Томаса Кранмера і наближених до нього людей, а не масово зганяли на страту людей, що не відповідали її віросповіданням [1, с. 72].

У середні XVI ст. за порушення законів і звичаїв англійського королівства передбачалися різні види покарань. Головними в системі останніх, за часів загального права, вважалися смертна кара, спалювання, позбавлення кінцівок, тюремне